

جمهوری اسلامی ایران

وزارت امور اقتصادی و دارایی

ستاد همکاری حوزه سیخ و وزارت امور اقتصادی و دارایی

**بررسی شبهات مطرح شده در رابطه با تسهیلات
اربعین و ارائه راهکار لازم**

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

عنوان گزارش:

بررسی شبهات مطرح شده در رابطه با تسهیلات اربعین و ارائه راهکار لازم

تهیه کنندگان:

محسن خلیلی تیرتاشی، علی قاسمی

گروه پژوهشی:

ستاد همکاری حوزه علمیه و وزارت امور اقتصادی و دارایی

ناظر علمی:

دکتر صادق سلمانی

ارزیاب علمی: دکتر مرتضی صالحی

ویراستار: اسد عدالت پرو ر

واژه های کلیدی:

ربا-بانک-اقتصاد اسلامی-اربعین-تسهیلات بانکی

شناسه: ۴۰۲۰۵۳۰۱۰۰۱

مرداد ۱۴۰۲

فهرست مطالب

- ۴.....فهرست مطالب
- ۵.....خلاصه مدیریتی
- ۶.....مقدمه
- ۷.....تشابه ربا به بیع در استفاده از قرار داد مرابحه
- ۸.....اشترای مسدودی حساب در این قرارداد
- ۹.....چالش اکل مال به باطل در این قرارداد
- ۱۰.....توصیه سیاستی

خلاصه مدیریتی

تسهیلات بانکی برای زوار اربعین همانگونه که اعلام شده در قالب عقد مرابحه صورت می‌گیرد. نکته ای که از نظر بسیاری از محققین و صاحب نظران مغفول مانده شرط مسدود کردن مبلغی در حساب شخص وام‌گیرنده است که به عنوان قرض در نظر گرفته می‌شود. به نظر می‌رسد این وام با سه مسئله و چالش روبرو باشد:

اشتراط مسدودی مبلغی در حساب شخص وام‌گیرنده می‌تواند منجر به قرض به شرط انعقاد قرارداد مرابحه شود؛

مرابحه در شرایط این وام، می‌تواند نوعی تشبیه و تقریب ربا به بیع باشد که در آیه ۲۷۵ سوره مبارکه بقره مورد نهی خداوند قرار گرفته است .

شرایط این وام به‌گونه‌ای است که اغلب افراد یا آن را ندانسته و یا به آن توجهی ندارند یا آن‌که در هنگام خرید و مصرف این وام، از آن شرایط غافل می‌شوند؛ نتیجه این امر مالک نشدن مشتری و باطل بودن معامله است (شبهه اکل مال بباطل پیش می‌آید). از این رو پیشنهاد می‌شود برای دوری از چالش‌های مطرح شده بانک ملی اقدام به فروش اقساطی ارز اربعین کند؛ در این راه حل ظاهراً چالش‌های این وام برطرف خواهد شد.

مقدمه

پس از اجرای رسمی مدل بانکداری بدون ربا در سال ۱۳۶۳، محققان اسلامی مطابق با قانون همواره به دنبال راه‌کارهایی شرعی برای اجرای بانکداری تجاری بوده‌اند. نکته‌ای که در بسیاری از موارد مورد غفلت واقع شده، ترتب منطقی مدل‌های اجرایی بر نظام بانکی و الگوی بانکداری است. الگوی بانکداری تجاری که مبتنی بر سوددهی در بخش پولی است نمی‌تواند بستر مناسبی برای اجرای عقود اسلامی و بخش پولی در اسلام باشد. اسلام در اقتصاد، بخش پولی مستقلی از بخش واقعی قائل نیست از این رو، صنعت بانکداری تجاری که به سوددهی از طریق پول می‌پردازد نمی‌تواند مشروعیت داشته باشد.

عقد مرابحه یکی از تلاش‌هایی است که در راستای اسلامی ساختن بانکداری تجاری توسط محققان اسلامی انجام گرفته است؛ از این رو به طور کلی چالش پیش‌گفته در مورد بانکداری تجاری مبتنی بر عقود را دارد، گذشته از آن‌که برخی ایرادات دیگر قرارداد مرابحه در مورد وام زوار اربعین را خاص نموده است. در این نوشته ابتدا یک چالش کلی برای عقد مرابحه مطرح شده و سپس دو اشکال خاص در مورد وام مرابحه زوار اربعین بررسی گشته و در نهایت یک توصیه سیاستی خواهیم داشت.

تشابه ربا به بیع در استفاده از قرار داد مرابحه

عقد مرابحه جهت خرید و فروش استفاده می‌شود، به این صورت که شخص یک کالای با ارزش (مالیت‌دار) را خریده و سپس با احساب مقدار مشخصی ربح (سود) می‌فروشد؛ در واقع عقد مرابحه از نوع خرید و فروش است؛ از این رو با توجه به آیه شریفه: *أحل الله البيع و حرم الربا*، نباید به صورتی ساختار بندی شود که شباهت به ربا پیدا کند. چالشی که در عقد مرابحه برای تسهیلات دهی به ذهن خطور می‌کند این است که باز بودن دست وام‌گیرنده در خرید هرگونه کالا و خدمات بسیار شباهت به زمانی دارد که مالکیت این مال را داشته باشد (زمانی که پول را قرض گرفته باشد و زیادی ربا می‌پردازد)؛ زیرا او در این حالت می‌تواند تصرفات مالکانه داشته باشد و این تصرفات به واسطه وکالتی که مالک اصلی (بانک) به او داده در نهایت به نفع او و به مالکیت او قطعاً خاتمه می‌یابد؛ در حالی که قرآن کریم در آیه ۲۷۵ سوره مبارکه بقره از تشبیه ربا به بیع نهی نموده است و این نوع راه‌حل را برای تحلیل ربا غیرممکن دانسته است. نقطه ثقل این دلیل در تفاوتی است که آیه شریفه ۲۷۵ سوره بقره بین بیع و ربا قائل شده است؛ قرآن کریم در این آیه تشبیه و تشابهی که رباخواران بین ربا و بیع جهت ساده جلوه دادن ربا قائل شده‌اند را نمی‌پذیرد و قاطعانه بین این دو فرق و تفاوت قائل می‌شود. اگر مسئله ربا صرفاً حقوقی بود با این راه‌کار ساده (مرابحه) همه مصادیق ربا می‌توانست به بیع تبدیل شود و تشابه بین ربا و بیع برقرار شود؛ چیزی که دقیقاً خلاف مفاد آیه شریفه است. نکته قابل توجه در این آیه آن است که بیع نباید به گونه‌ای طراحی و ساختار بندی شود که تشابه به ربا داشته باشد یا آن‌که نباید ربا را به گونه‌ای بازطراحی و بازساختاردهی نمائیم که تشابه به بیع داشته ولی کارکرد ربا را داشته باشد.

اشتراک مسدودی حساب در این قرارداد

بنابر اعلام بانک ملی مشتریان برای دریافت ۱۰ میلیون تومان تسهیلات مرابحه اربعین باید مبلغ ۲.۵ میلیون تومان در حساب قرض الحسنه خود مسدود کنند. این شرط منجر به قرض به شرط زیاده خواهد شد، چرا که مشتریان مبلغ ۲.۵ میلیون تومان به بانک قرض می دهند به شرط آن که بانک هم به آن ها تسهیلات مرابحه دهد. بر این اساس شرط مسدودی حساب می تواند منجر به ربای قرضی می شود .

البته برخی مدعی هستند که این مسئله قرض به شرط مرابحه نیست، بلکه مرابحه به شرط قرض است. به این صورت که مرابحه ضمن قرض شرط نشده بلکه قرض در ضمن مرابحه شرط شده است. مانند اجاره به شرط قرض که در اجاره منزل متداول است و از این رو شبهه ربوی بودن در این نوع قرارداد برطرف می شود. به نظر می رسد در پاسخ می توان گفت اولین عقد مرابحه پس از اولین خرید وام گیرنده به وکالت از بانک شکل می گیرد. این در حالی است که اگر قرض شرط مرابحه باشد، مشتری در زمان اولین خرید باید اقدام به مسدودی حساب کند نه قبل از آن! به عبارت دیگر، در زمان انعقاد قرارداد تسهیلات مرابحه، هنوز عقد مرابحه ای وجود ندارد تا در قالب شرط ضمن آن حساب مشتری مسدود شود؛ بلکه هنگام انعقاد قرارداد، مشتری تنها وکیل بانک در خرید کالای مورد نیاز و فروش آن کالا به خود است. بنابراین شرط مسدودی حساب را نمی توان شرط ضمن عقد مرابحه دانست و چالش همچنان پابرجاست .

چالش اکل مال به باطل در این قرارداد

تسهیلات مرابحه برخلاف ظاهر ساده، باطنی پیچیده دارد که اغلب تسهیلات گیرندگان خصوصاً تسهیلات گیرندگان وام اربعین به آن توجهی ندارند. بر اساس تسهیلات مرابحه مشتری وکیل بانک برای خرید کالای مورد نیاز خود به وکالت از بانک و سپس فروش آن کالا به خود به وکالت از بانک است. زمانی که زائر قصد مصرف تسهیلات اربعین را دارد برای هر خرید خود باید توجه به این فرایند داشته باشد ولی به نظر می‌رسد اکثر تسهیلات گیرندگان توجهی به این مطلب نداشته و احتمال غفلت آن‌ها از این مطلب زیاد است. فرض کنید اگر زائر برای خرید بنزین از این تسهیلات استفاده کند، در پمپ بنزین هنگام پرداخت هزینه بنزین باید به این نکته توجه داشته باشد و یا هنگام خرید تنقلات در سوپر مارکت و حتی پرداخت کرایه اتوبوس در پایانه مرزی باید متوجه این مطلب باشد.

واضح است که احتمال غفلت از این امر خصوصاً در سفری سخت همچون سفر زیارت اربعین بسیار است و این سبب می‌شود تا مشتریان ناغافل خرید را مستقلاً از طرف خود انجام دهند که در این صورت مالک کالا نشده و مرتکب اکل مال به باطل خواهند شد. از این شایسته نیست تسهیلات به‌گونه‌ای باشد که زائرین کربلاء در این سفر معنوی و زیارتی دچار شبهه مال حرام گردند.

توصیه سیاستی

از آن جا که بانک ملی یکی از کارگزاران فروش ارز اختصاص داده شده برای زائرین اربعین حسینی است، به منظور رفع شبهات فوق پیشنهاد می‌گردد به یکی از دو روش زیر اقدام گردد:

تسهیلات فوق در قالب عقد قرض الحسنه و بدون هیچ پیش شرطی پرداخت گردد تا هیچ گونه شبهه ربوی بودن مطرح نگردد.

به منظور کمک به تامین مالی هزینه سفر اربعین زائرین، ارز مورد نیاز ایشان تا سقف مقرر به صورت فروش اقساطی در اختیار زوار قرار گیرد. در این صورت ارز مورد نیاز زائرین به صورت اقساطی و نسیه با سود شرعی (مثلاً همان ۲۳ درصد) در اختیار زائرین قرار می‌گیرد. تفاوت این راه‌کار با راه‌کار مباحه در این نهفته است که در این حالت بانک ملی به جای اعطای پول و تسهیلات کالایی (ارز) را به صورت اقساطی و با مبلغ بالاتر به وام‌گیرنده می‌فروشد. در این حالت میزان سود جزء ثمن (بهاء) معامله فروش ارز قرار گرفته و فاقد مشکل شرعی می‌باشد. در این حالت اهداف مورد نظر که تسهیل سفر اربعین و در کنار آن سود بانک است محقق خواهد شد.

